

УДК 341.9:340.132.6(477)

О.П. РАДЧУК, канд. юрид. наук, доц., Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»

ВНУТРІШНЄ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Ключові слова: джерело права, закони, підзаконні акти, міжнародне приватне право

До джерел міжнародного приватного права традиційно відносять: міжнародні договори, внутрішнє законодавство, судові прецеденти та судову практику, звичаї та правову доктрину.

Поняття, що пов'язані з дослідженням джерел міжнародного приватного права, були вже об'єктом наукових дискусій, але й на сьогодні залишаються актуальними. Мета статті – проаналізувати існуючі в спеціальній літературі погляди на вказану проблему та показати, що внутрішнє законодавство України та інших країн є головним джерелом міжнародного приватного права.

Насамперед треба визначити сам термін «джерело права», зовнішню та внутрішню форми джерел різних країн та вплив на цей феномен різних факторів (економічних, політичних та інших).

Представники юридичної науки неодноразово висловлювали різні думки про те, що таке «джерело права». М.Г. Александров вказував на те, що джерелом права є «вид діяльності держави, що виражається у встановленні юридичних норм. Джерело права є особливим актом волевиявлення, який не треба ототожнювати зі об'єктивованою волею» [1, с.53]. Подібні визначення є характерними для представників радянської, а пізніше української, правової науки.

Досліджуючи правові системи, окремі

автори вивчали велике коло явищ правової реальності різних держав в їх взаємозв'язку. Така різноманітність правових систем у світі додатково вимагає від нас встановлення зовнішньої форми джерел кожної країни, визначення співвідношення зовнішньої та внутрішньої форми. Це питання має значну практичну спрямованість, яке С.В. Поленіна називає проблемою взаємодії галузевої та ієрархічної структур законодавства [2, с.22]. Задля справедливості треба сказати, що авторка дану проблему розглядала у контексті аналізу внутрішньодержавної системи законодавства.

На систему джерел права впливає об'єктивне відображення економічної системи та політичної системи держави. Вибір державою тієї чи іншої форми не є випадковим. У літературі є твердження, що внутрішня форма «виступає визначальною стороною щодо зовнішньої форми» [3, с.18]. Обґрунтовуючи свою думку, О.Ф. Шебанов писав, що система конкретних форм права (законів, указів та інших актів) залежить від системи права цього суспільства. Міжнародне приватне право має справу не тільки з системою права однієї держави, а з багатьма системами права, що належать до різних правових сімей.

Коли ми говоримо про внутрішнє законодавство як джерело права, то, в першу чергу, називаємо таке джерело права, як закон. А вже зміст поняття «закон» визначається правовою доктриною тієї чи іншої правової сім'ї. Країни світу обрали для себе дві можливі форми внутрішньодержавного законодавства як джерела міжнародного приватного права: 1) єдиного кодифікованого акту або окремого закону; 2) комплексу правових норм, що розосереджені по окремим галузям законодавства.

До держав, що прийняли окремий нормативний акт, належить Швейцарія. Закон про міжнародне приватне право Швейцарії прийнято в 1987 р. та він містить 200 статей. Часто його називають найбільш детальним Законом, де встановлено чіткий по-

рядок вирішення трьох основних питань: юрисдикції, виконання рішень іноземних судів та встановлення права, що необхідно застосувати. На відміну від подібних Законів інших країн, цей містить норми, що не є характерними для таких законів. Зокрема, спеціальні положення закріпили статус фізичних та юридичних осіб, розглядають сімейні відносини, права дітей, батьків та усиновителів, детально регламентують речові права та інше.

Федеративна Республіка Німеччина відмінила дію колізійних норм, що містились у Вступному законі до Німецького цивільного уложення та прийняла Закон про нове регулювання у сфері міжнародного приватного права – Закон про міжнародне приватне право від 25.07.1986 р. До цього Закону ввійшли правила Римської конвенції про право, що застосовується до договірних зобов'язань 1980 р. Із 01.06.1999 р. набрав сили Закон про міжнародне приватне право для не договірних зобов'язальних відносин і для речей. Тим самим, були внесені доповнення до чинного цивільного та цивільно-процесуального законодавства.

Першою країною колишнього СРСР, що прийняла спеціальний закон, стала Грузія. У Законі про міжнародне приватне право 1998 р. містяться не тільки матеріальні та колізійні норми, значна увага приділена нормам міжнародного процесуального права.

Значний інтерес становить Закон про розв'язання колізій законів з правилами інших країн, який був прийнятий в Югославії у 1982 р. На сьогоднішній день він діє в Сербії та Чорногорії, з невеликими змінами був введений у дію в Хорватії. Шість глав закону визначають сферу дії, особливості застосування іноземного права, колізійні питання визначення право- та діє- здатності осіб, питання сімейних відносин, визнання та виконання іноземних судових рішень та інші питання приватно-правового характеру.

Серед інших країн, що прийняли окре-

мий закон, називаємо Закон про міжнародне приватне право Польщі 1965 р., Румунії 1992р., Австрії 1978 р., Угорщини 1979 р., Словенії 1999 р., Закон Азербайджану 2000 р., Естонії 2002 р., Бельгії 2004 р., Македонії 2007 р., Туреччини 2007 р. Звичайно, це не повний перелік держав Європи, що прийняли такі закони. Також були прийняті окремі нормативні акти іншими країнами світу.

Китайська Народна Республіка прийняла у 1999 р. Закон про господарські договори, який застосовується до всіх угод, що укладаються між китайськими організаціями, так і до угод з іноземними контрагентами. Значна увага приділяється розвитку інвестиційної діяльності, а тому є цілий ряд актів, що регулюють здійснення інвестицій зарубіжними інвесторами, закріплюють гарантії таких інвесторів, а також вказують на особливості правового статусу підприємств-інвесторів. Частина колізійних норм міститься в Загальних положеннях цивільного права КНР, що прийняті в 1986 році.

Основні положення міжнародного приватного права містяться у ч.7 Цивільного кодексу 1995 р. В'єтнаму, а також у Законі про шлюб та сім'ю 1986 р., Торговому кодексі 1997 р. та інших актах.

Країни, що мають слабку економіку, або ті, яких ми відносимо до країн, що розвиваються, з метою правового регулювання інвестиційної діяльності, приймають спеціальні акти, які визначають правове становище змішаних підприємств, надання гарантій іноземних інвесторів, врівноваження прав національних інвесторів та інші важливі питання.

У цілому ряд держав не прийняли спеціальний окремий нормативний акт з питань міжнародного приватного права, а мають законодавчі акти, що містять норми цієї сфери. До таких країн належать: Російська Федерація, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан та інші. Норми, що регулюють приватноправові відносини, можемо знайти у різних галузевих норма-

тивних актах – Цивільних кодексах, Цивільно-процесуальних кодексах, Господарсько- або арбітражно-процесуальних кодексах, Сімейних кодексах а також у нормативних актах, що мають комплексний характер.

Візьмемо для аналізу законодавство Російської Федерації. Питання, які ми відносимо до сфери регулювання міжнародного приватного права, регулюються Конституцією РФ, 10 кодексами та 15 основними законами, прийнятими на федеральному рівні. Якщо встановити ті закони та піднормативні акти, що прийняті як на федеральному та регіональному рівні, де містяться окремі положення, що відносяться до міжнародного приватного права, то можна сказати, що формується досить об'ємний нормативний масив, працювати з яким досить складно. Основні, визначальні положення знаходяться у окремому розділі Цивільного кодексу РФ – «Міжнародне приватне право».

У російській правовій науці ведуться дискусії про те, який із двох можливих способів кодифікації кращий та має менше недоліків. Як правило, це здійснюється шляхом протиставлення цих способів один одному [4, с.130–131]. Але до сьогоднішнього дня дискусія триває і вона може бути вирішена тільки законодавцем, що обере той чи інший спосіб кодифікації.

У частині країн, що розвиваються, ці питання регулюються цивільними кодексами (Алжир, Єгипет, Ірак, Сирія). Вони вміщують колізійні норми, що регулюють питання особистого статусу особи, сімейні питання, питання власності тощо.

Є ряд держав де до цього часу законодавство грає не основну роль в якості джерела міжнародного приватного права, а головним гравцем залишається судова та арбітражна практика. Це притаманно тим країнам, що належать до країн англосаксонського права. До них можна віднести також Францію, Цивільний кодекс якої (Кодекс Наполеона) 1804 р. практично не

містить колізійних норм. Цей нормативний акт має декілька правил, що встановлюють межі застосування французького права (односторонні колізійні норми). Ці правила дозволили судовій практиці сформулювати колізійні норми, що регулюють окремі види правовідносин. Таким чином, хоча Франція не належить до країн англосаксонського права, але практика судів першої та другої інстанції є основним джерелом міжнародного приватного права. Пізніше це положення було включено до законів про сім'ю, що в свою чергу призвело до появи в ЦК Франції деяких додаткових колізійних норм.

Коли ми говоримо про законодавство Великобританії та США, то відмічаємо, що там практично не проводилась кодифікація міжнародного приватного права. Джерелом права є судові прецеденти, в той же час по окремих питаннях прийняті законодавчі акти, де знаходяться правила, що ми називаємо колізійними. Для прикладу можна назвати Закон, що був прийнятий у Великобританії 1995 р. про міжнародне приватне право. Цей Закон значно відрізняється від тих про які раніше говорилося в цій статті. Незважаючи на таку об'ємну назву, він по суті вирішує окремі питання міжнародного приватного права. У США також прийняті окремі Закони – Однаковий торговий кодекс 1962 р., Закон 1976 р. про імунітет іноземних держав, Закон про міжнародне приватне право прийнятий в штаті Луїзіана тощо. Окремий закон про міжнародне приватне право є в провінції Квебек (Канада).

Україна пішла шляхом прийняття окремого закону – Закону України «Про міжнародне приватне право» [5]. У процесі розробки та прийняття цього нормативного акту розглядалось багато підходів щодо кодифікації правил міжнародного приватного права, як вказує А.С. Довгерт: «структура Закону відображає організацію матеріально-правових положень ЦК 2003 р. та значною мірою відображає практику бага-

тьох кодифікацій світу» [6, с.18]. Таким чином, Україна приєдналась до тих країн, що питання приватного правового характеру за участю іноземного елемента регулюються окремим нормативним актом. Особливе значення для міжнародного приватного права мають положення Конституції України про те, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною законодавства України (ст.9 Конституції України). Ще цілий ряд конституційних засад є для нас визначальними: зовнішньоекономічна діяльність України спрямована на розвиток співробітництва (ст.18); про піклування та захист за кордоном громадян України (ст.25); про захист прав іноземців та осіб без громадянства (ст.26); про охорону приватної власності (ст.41); про право на підприємницьку діяльність (ст.42) та інші.

Конституція України та Закон України «Про міжнародне приватне право» – це основні та не єдині джерела внутрішнього законодавства України. Весь масив законодавства традиційно поділяють на два види: 1) правові акти, що повністю присвячені регулюванню відносин за участю іноземного елемента; 2) правові акти, що містять окремі правові норми, які ми відносимо до сфери міжнародного приватного права.

До перших відносять найбільш важливі для галузі міжнародного приватного права акти: Конституція України, Закони України «Про міжнародне приватне право», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про міжнародний комерційний арбітраж», Консульський статут України, Правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію та ін.

Другий вид актів складають ті, що міс-

тять окремі розділи або статті, що регулюють деякі питання взаємовідносин за участю іноземного елемента. Сюди відносяться: Земельний кодекс України, Закони України «Про банки та банківську діяльність», «Про громадянство України» та інші закони та велика кількість підзаконних актів.

Можна відмітити таку тенденцію розвитку сучасного законодавства, як збільшення кількості правових джерел, які регулюють відносини за участю іноземного елемента. Зростає кількість не тільки спеціально прийнятих нормативних актів, практично всі правові акти містять окремі положення, що вказують на особливості правового регулювання відносин за участю іноземних громадян, іноземних юридичних осіб та іноземних держав.

Отже, законодавство активно розвивається не тільки в Україні, інших державах, але й на міжнародному рівні. Ці процеси ведуть до уніфікації принципів та розширення сфер колізійного регулювання. Основну та найбільшу групу джерел міжнародного приватного права складатиме ще тривалий час внутрішнє законодавство України та інших країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Н. Г. Понятие источника права / Н. Г. Александров // Ученые труды ВИЮН. – 1946. – Вып. VIII. – С. 53.
2. Поленина С. В. Система советского законодательства / С. В. Поленина // Советское государство и право. – 1975. – № 11. – С. 22.
3. Шебанов А. Ф. О содержании и формах права / А. Ф. Шебанов // Правоведение. – 1964. – № 2. – С. 18.
4. Звеков В. П. Развитие законодательства о международном частном праве / В. П. Звеков, Н. И. Марышева // Журнал российского права. – 1997. – № 1. – С. 130–131.
5. Закон України «Про міжнародне приватне право» // ВВР України. – 2005. – №

32. – Ст. 422.

6. Міжнародне приватне право : наук.-
практ. коментар закону / за ред. докт.

юрид. наук, проф. А. Довгерта. – Х., 2008.
– С. 18.

Радчук О. П. Внутрішнє законодавство України та інших країн як джерело міжнародного приватного права / О. П. Радчук // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 469–473 [Електронний ресурс].

Розкрито особливості одного із основних джерел міжнародного приватного права – внутрішнього законодавства. Наведено два основних підходи для закріплення колізійних положень у внутрішньому законодавстві різних країн. Названо основні законодавчі акти України, що регулюють приватноправові відносини за участю іноземного елемента.

Радчук А.П. Внутреннее законодательство Украины и других государств как источник международного частного права

Раскрыты особенности одного из главных источников международного частного права – внутреннего законодательства. Приведены два основных подхода для закрепления коллизионных положений во внутреннем законодательстве разных стран. Названы основные законодательные акты Украины, что регулируют частноправовые отношения с участием иностранного элемента.

Radchuk A.P. Internal Legislation of Ukraine and other Countries as a Source of International Private Law

Specifics of internal legislation as one of the main sources of international private law are revealed. The two leading approaches to consolidate collision statements in internal legislation of different countries are described. The main legal acts of Ukraine that regulate private legal relations with foreigners are innumerate.